

ATN: Alternatieve Taaldoelen Nederlands

Tiddo Ekens, Hogeland Educatief, versie 26 januari 2024

Waarom alternatieve taaldoelen?

Ondanks vijf generaties, sterk wisselende taaldoelen, viel mij bij de begeleiding van vakgroepen Nederlands vaak hetzelfde op. Allereerst beleden docenten Nederlands dat ze de taaldoelen volop volgden en dat hun onderwijs voldeed aan alle van bovenaf gestelde eisen, vaak onder verwijzing naar de lesmethode waar 'alles al inzit'. Ten tweede was er zelden discussie over het nut van doelen of vaardigheden, waaruit afgeleid zou kunnen worden dat docenten het heel erg eens zijn met de samenstellers van de doelen. Maar bovenal viel me het volgende op: vaardigheden die docenten belangrijk vinden, worden niet altijd en soms zelfs helemaal niet onderwezen of geoefend. Op de vraag bijvoorbeeld hoe vaak leerlingen in het vmbo een (formele) e-mail oefenen of een mondelinge presentatie houden, was het antwoord: twee keer. Namelijk: één keer oefenen en één keer in het examen. Maar dit lot gold niet alleen voor schrijven en spreken maar ook voor het lezen van literatuur of andere teksten dan die uit de lesmethode.

Omdat er dikwijls een grote kloof gaapt in het onderwijs in het Nederlands tussen retoriek ('wij doen alles') en praktijk (veel belangrijke taalvaardigheden komen niet aan bod), heb ik negen taaldoelen geformuleerd die zowel voor basisonderwijs als voortgezet onderwijs de taaldoelen bestrijken die in de afgelopen dertig jaar de revue zijn gepasseerd.

Lezen

- 1 De leerling leest wekelijks een actuele tekst uit de media (zoals: nieuwsbericht, betoog, advertentie, redactioneel, column, instructie, bestelinformatie van een webwinkel).
- 2 De leerling leest zes keer per jaar een jeugdboek, roman of verhalenbundel.
- 3 De leerling leest wekelijks een studietekst waarvan hij de hoofdzaak kort kan samenvatten.

Spreken, gesprekken, luisteren en kijken

- 4 De leerling kijkt en luistert wekelijks naar een uitleg (zoals: nieuwe leerstof, instructie, betoog, journaalitem) die hij vervolgens kort samenvat.
- 5 De leerling voert maandelijks een met vragen voorbereid gesprek (zoals: kennismaking, overleg, discussie).
- 6 De leerling houdt twee keer per jaar een mondelinge presentatie.

Schrijven

- 7 De leerling schrijft maandelijks een korte tekst om zijn eigen gedachten te ordenen (zoals: aantekeningen bij de les, boodschappenlijstje, blog, dagboek, logboek, recept, agendabeheer).
- 8 De leerling schrijft maandelijks een correspondentietekst (zoals: e-mail, post, appje, profiel op sociale media of brief).
- 9 De leerling schrijft twee keer per jaar een langere tekst met titel, inleiding, alinea's en afsluiting (zoals: artikel, verslag, betoog, homepage website).

Gebruiksaanwijzing alternatieve taaldoelen

- De negen taaldoelen zijn geformuleerd als controleerbare, waarneembare taalactiviteiten waarbij aantal of frequentie beschreven staat.
- De vereiste instructie vooraf of gerichte feedback achteraf door docent of lesmethode worden automatisch opgeroepen zodra de leerling deze activiteiten ook werkelijk uitvoert.
- Taalverzorging (spelling, grammatica, stijl) is een logisch onderdeel van schrijven en spreken en is daarom niet beschreven als afzonderlijke taalactiviteit.
- Taalkunde en letterkunde zijn niet apart als doel of activiteit benoemd maar vormen de inhoud en het tekstaanbod in alle negen doelen.
- Op een A4'tje of digitaal houden leerling en docent bij of een taalactiviteit (= taaldoel) is uitgevoerd, en of de uitvoering onvoldoende, voldoende of goed is. Twee keer per jaar kan per taaldoel een cijfer worden vastgesteld. Dat komt neer op maximaal achttien cijfers op jaarbasis.

Voorgeschiedenis dertig jaar taaldoelen Nederlands

1992-1998 De eerste generatie kerndoelen Nederlands stamt uit 1992, bestaande uit twintig doelen, verdeeld over drie domeinen: taalgebruik, kennis over taal, en informatievaardigheden. Bij taalgebruik staan spreken en luisteren (kijken) voorop, waarschijnlijk om hiervoor meer aandacht af te dwingen aangezien deze vaardigheden ook toen al sporadisch onderwezen werden. Lezen sluit het domein taalgebruik af, waarbij fictie en non-fictie samen beschreven worden in twee doelen.

1998-2006 De tweede generatie uit 1998 bevat 32 doelen en onderscheidt vijf domeinen: mondelinge taalvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, fictie, en taal en cultuur. De doelen geven concrete, didactische aanwijzingen (zoals opbouw in inleiding, kern en slot) en ook is er stelselmatig aandacht voor kritische reflectie op zowel proces als product. Mogelijk bood de omschrijving uit 1992 te veel vrijheid waardoor de makers het nu nodig vonden de taaldoelen tamelijk precies te omschrijven.

2006-nu Maar niet veel later, in 2006, verschijnen er juist zeer globaal beschreven kerndoelen, en ook nog slechts tien. Vermoedelijk gebeurde dat niet omdat het na 1998 duidelijk was wat iedereen precies in de klas moest behandelen. Meer invloed had de tijdgeest waarin gehecht werd aan autonomie en vrijheid. In zo'n context zou niet alleen de leerling het beste van zichzelf laten zien, maar ook de docent die meer ruimte kreeg om zijn professionaliteit tentoon te spreiden. In 2006 hoefde de leerling trouwens niet per se iets te kunnen (geen beheersingsdoelen meer) maar moest hij wel iets leren (leerdoelen dus). Ook al zijn er maar tien kerndoelen geformuleerd, toch zijn er maar liefst twee kerndoelen die uitsluitend procesvaardigheden in het middelpunt plaatsen en twee doelen die inzetten op strategieën en daarmee feitelijk ook op procesvaardigheden.

2008-nu In 2008, slechts twee jaar later, is het de beurt aan de referentieniveaus, waarbij 1F en 2F het meest van toepassing zijn op de onderbouw. Het is een grote ommekeer. De leerling moet weer iets 'kunnen,' en het aantal taaldoelen is misschien nog nooit zo

omvangrijk en gedetailleerd beschreven. Achtereenvolgens worden mondelinge taalvaardigheden, lezen, schrijven en taalverzorging beschreven. Elke taalvaardigheid wordt onderscheiden in een aantal taken, waarbij vrij precies de 'kenmerken van de taakuitvoering' worden beschreven.

Aanleiding voor het ontwikkelen van de referentieniveaus waren de breed gedeelde zorgen over de achteruitgang in de basisvaardigheden taal en rekenen. De gedachte was dat door de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs, en van onderbouw naar bovenbouw, veel leeropbrengsten weer verloren gingen. Terwijl het vergrootglas zeker al vanaf 2008 op het taalonderwijs lag, zijn de resultaten sindsdien alleen maar afgenomen, wanneer men afgaat op de uitkomsten van het PISA-onderzoek.

2024-later In 2023 verschijnen geactualiseerde kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs die waarschijnlijk in 2025 worden ingevoerd. Het concept telt 21 doelen die sterk overeenkomen met de kerndoelen voor het basisonderwijs, waardoor eventuele drempels tussen basis- en voortgezet onderwijs geslecht worden. De taaldoelen zijn opgedeeld in de domeinen communicatie, taal, en literatuur. De formulering van de doelen volgt het ABC-model en bevat drie elementen: audience, behaviour en context. De leerling hoeft niet meer iets te leren of te kunnen in deze doelen, maar laat taalvaardigheid 'zien'. De beschrijving van doelen wijkt ook in een ander opzicht af van de vorige generaties. Onderscheid wordt namelijk gemaakt tussen wat voorgeschreven wordt ('het gaat hierbij om') en wat mogelijk anderszins aangeboden kan worden ('te denken valt aan').